

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI**

**FILOLOGIYANING DOLZARB
MUAMMOLARI VA UNING
INNOVATSION YECHIMLARI**

**MAVZUSIDAGI XALQARO ANJUMAN
MATERIALLARI TO‘PLAMI**

2022-YIL 12-DEKABR

OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI

O'zbekiston Qahramoni, Qoraqalpog'iston Respublikasida xizmat ko'rsatgan san'at arbobi
IBROYIM YUSUPOV ijodiy faoliyatiga bag'ishlangan

**“FILOLOGIYANING DOLZARB MUAMMOLARI
VA UNING INNOVATSION YECHIMLARI”**

MAVZUSIDAGI XALQARO ANJUMAN MATERIALLARI TO'PLAMI

2022-YIL 12-dekabr

**“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ И ЕГО ИННОВАЦИОННЫЕ
РЕШЕНИЯ” СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

12 декабрь 2022 ГОДА

**“ISSUES OF PHILOLOGICAL EDUCATION: PROBLEM ISSUES AND THEIR
INNOVATIVE SOLUTIONS” COLLECTION OF MATERIALS OF THE
INTERNATIONAL CONFERENCE**

desember 12, 2022

FERGANA 2022

Юқорида келтириб ўтилган маълумотларга таянган ҳолда, Ўзбек фольклори бугунги кунда алоҳида соҳа сифатида шаклланишга улғирган. Соҳада илмий тадқиқот олиб борилиши билан бир қаторда айрим олий таълим муассасаларида фольклоршунослик фан сифатида ўргатилаётганлиги, соҳанинг муҳим эканлигини кўрсатади. Фольклоршуносликнинг энг муҳим жиҳатларидан бири, бу халқ оғзаки ижодини ёзиб олиш ва сақлаб қолишдир. Бу борада соҳа вакиллари кўплаб асарларни яратган ва бу асарлар бугунги кунда келажак авлодни, аждодларимизнинг асрлар давомида шаклланиб келган урф-одатларини билан таништириш имконини бермоқда. Ўзбек фольклоршунослиги тарихдан сабоқлар бериб, келажак авлодларга ўзлигини англашдек муҳим мақсадларга эришишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. М. Жўраев. Фольклоршунослик асослари. “Фан” нашриёти. Тошкент. 2009 й. 8-бет.
2. Т. Мирзаев ва бошқалар. Ўзбек Фольклори. Дарслик. Тошкент. 2020 й. 14-бет.
3. М. Жўраев. Фольклоршунослик асослари. “Фан” нашриёти. Тошкент. 2009 й. 23-бет.
4. Т. Мирзаев ва бошқалар. Ўзбек Фольклори. Дарслик. Тошкент. 2020 й. 20-бет.

XURSHID DAVRONNING FOLKLOR MOTIVLARIDAN FOYDALANISH MAHORATI

Z.I.Usmanova
ChDPU o‘qituvchisi

Annotatsiya Maqolada O‘zbekiston xalq shoiri Xurshid Davronning “Bibixonim qissasi yoki tugallanmagan doston” asari tahlilga tortilgan. Qissa asosini tashkil etuvchi afsonalar va ularning tarixiy haqiqat bilan bog‘liq jihatlari tadqiq etilgan.

Аннотация В статье анализируется произведение народного поэта Узбекистана Хуршида Даврона «Повесть о Бибиханум, или Неоконченный эпос». Исследуются легенды, составляющие основу рассказа, и их аспекты, связанные с исторической действительностью.

Abstract The article analyzes the work of the national poet of Uzbekistan Khurshid Davron "The Tale of Bibikhanum, or the Unfinished Epic". The legends that form the basis of the story and their aspects related to historical reality are explored.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Bibixonim, tarixiy fakt, afsona, motiv, davlat boshqaruvi.

Ключевые слова: Амир Темур, Бибиханим, исторический факт, миф, мотив, государственное управление.

Key words: Amir Temur, Bibikhanim, historical fact, legend, motive, public administration.

Adabiyot olamida har bir adibning o'z o'rnini bor. Kimdir nazmda yuqori cho'qqilarni zabt etsa, yana kimdir nasrda o'z iste'dodini namoyon etadi. Adabiyotning har ikki turida birdek nodir asarlar yarata olish qudratiga ega bo'lgan so'z san'atkorlarini esa haqiqiy fenomen ijodkor deyish mumkin. Xurshid Davron adabiyotimizning xuddi shunday durdona ijodkorlari sirasiga kiradi.

Xurshid Davron nomini eshitgan kitobxon ongida eng avvalo shonli o'tmishimizni ulug'lovchi, Ona Vatanimiz madhini eng baland pardalarda kuylovchi, tariximiz, ayniqsa, Sohibqiron Amir Temur va temuriylar davri voqealarini yorqin chizgilarda aks ettirgan tarixiy asarlar muallifi gavdalanadi. Adib xoh nazmda, xoh nasrda yozsin, tarixiy faktlarga, o'nlab ishonchli manbalarga suyanib ish ko'radi. Asoslarni chuqur o'rganib, ma'lumotlarni fikr tarozusida ming qayta o'lchab tahlil etgandan keyingina asar matnini yozishga kirishadi. Ijodkorning mehnatlari samarasi o'laroq, "Samarqand xayoli", "Sohibqiron nabirasi", "Shahidlar shohi" kabi tarixiy-ma'rifiy qissalar dunyo yuzini ko'rdi. Bu asarlarning har biri o'ziga xos sabab va tarixga ega.

Xususan, "Bibixonim" qissasining yozilishiga asosiy turtki bo'lgan sabab ijodkor tomonidan shunday izohlanadi:

"Bundan o'n ikki yil muqaddam Bibixonim haqida doston yoza boshlaganimda, qog'ozga tushirgan birinchi yozug'im ushbu bo'lgan edi: **Bu doston Bibixonim haqida emas, balki bizning tarixga bo'lgan munosabatimizni belgilash haqidadir.**"[1.17]

Izohdan ham ma'lumki, yozuvchining asl maqsadi Sohibqiron Temurning suyukli xotini, siyosiy jarayonlarning faol ishtirokchisi, oqila va fozila malikaning tarix sahnasida tutgan o'rnini yoritishdan iborat emas. Balki shu vaqtga qadar o'tmishimizga qarata otilgan nohaq toshlardan ajdodlarimizning pok ruhlarini himoyalash, ularga nisbatan munosabatimizga oydinlik kiritish, tarixning faqat chirkin tomonlarini emas, tarixiy haqiqatni ro'y-rost o'rta chiqarishdan iboratdir.

Bu qissa avvalo she'riy doston shaklida yozila boshlagan. Ammo shoir dostonni she'riy shaklda tugata olmagan. Keyinroq adib doston ustida qayta izlanishlar va to'plangan materiallarning hisobi, manbalarning xilma xilligi, dalillarning barchasi muhim ekanligi hisobga olib bunday tarixiy-badiiy ocherkni nazmda yozish imkonsiz ekanligini tushunib yetadi. Chunki bunday keng miqyosdagi tarixiy jarayonlarni til va uslub jihatidan nasrga qaraganda imkoniyatlari ancha cheklangan nazmda tasvirlash kutilgan natijani bermasligi ayon edi. Bu voqeaga shoir "Tajriba kamlik qildimi, boshqa narsa sabab bo'ldimi... har holda doston chala qoldi... Lekin kunlarning birida: "Nasrda yozsamchi?" – degan o'y miyamda chaqmoqday yarq etdi-yu, negadir ko'nglim yorishib, o'zimda yo'q quvonib ketdim",[1.17] - deya sharh beradi. Bu chindan ham oqilona yondashuv edi. Chunki adib asarni yozish jarayonida Amir Temur va uning sevimli xotini Bibixonimga aloqador ko'plab tarixiy asarlar va hujjatlarni sinchiklab o'rganadi. Tarixiy haqiqat bilan bir qatorda mashhur malika haqidagi xalq tomonidan tildan tilga o'tib, hanuz yashab kelayotgan afsonalarni ham jiddiy tadqiq etdi.

Asarni o‘qir ekansiz, Bibixonim haqidagi xalq orasida ancha mashhur bo‘lgan afsonalarga duch kelasiz. Bular: Bibixonim va usta yigit, Bibixonim va chopar, Bibixonim va madrasa talabalari, ulug‘ Sohibqiron va Bibixonimning ilk uchrashuvi haqidagi afsonalardir.

Bu afsonalarning paydo bo‘lishida ham ma‘lum darajada haqiqat bor. Bibixonim va usta-me‘mor haqidagi afsonaning paydo bo‘lishiga ulug‘ malikaning madrasa qurish ishtiyoqi sabab bo‘lgan. Amir Temur Hindistonga yurish qilganda Bibixonim suyukli yori qaytguncha mahobatli madrasani qurib bitkazish uchun Samarqandning eng mohir ustalarini to‘playdi. Ularga qurilajak madrasaning ta‘rifini aytgandayoq, ustalar bu binoning naqadar ulug‘vor bo‘lishini anglagan edilar. Afsonada xalq og‘zaki ijodida ko‘p uchraydigan tush motivi keltiriladi. Har bir ustaning tushiga malika orzu qilgan va ta‘rifini keltirgan mahobatli imorat kiradi. Shundan so‘ng ular aniq reja asosida ishni boshlashadi. Qurilish jarayonida ustalar boshlig‘i malikaga oshiq bo‘lib qoladi. Ma‘lumki, malikaning yuzini ko‘rish nomahramlar uchun mumkin emas. Folklor an‘analariga muvofiq malikaning yuzini oshiqqa ko‘rsatish uchun shamol vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shundan so‘ng usta yigit yuragidagi ishq olovi yanada kuchliroq alanganadi. Yigitning qo‘li ishga bormay, madrasaning qurilishi cho‘zilib ketadi. Usta yigit esa, malikaning noilojligidan foydalanib unga bir o‘pich berish shartini qo‘yadi. Tabiiyki, dono malika bu vaziyatdan qutulishning eng oqilona yo‘lini topadi. Usta uchun qirg‘ta tuxum pishirtirib, har xil ranglarga bo‘yaydi va ustaga mazasini bilishi uchun jo‘natadi. Tuxumlarning mazasi bir xilligini aytgan ustaga ayollarning ham barchasi yaratilishda bir xil ekanini aytadi. Malikaning bu tadbiri oshiq yigitni hayratga soladi va yigit shu kundan boshlab avvalgidan ham kuchli g‘ayrat bilan ishlaydi. Sohibqiron safardan qaytgungacha madrasa bitadi. Yigit ham malikaga oshiqligi sarguzashti Sohibqiron qulog‘iga yetib borishidan qo‘rqib, qamishdan qanot bog‘lab uchib ketadi.

Afsonaning ayrim variantlarida oshiq malikadan o‘pich olishga muvaffaq bo‘ladi. Yigit labi tekkan joy oshiq qalbi taftidan kuyganligiga alohida urg‘u ham beriladi. Ammo afsonaning bu varianti haqiqatdan ancha uzoq. Chunki sadoqatli va tadbirli ayol ilojisiz qolganda ham bunday ishga o‘z roziligi bilan qo‘l urmaydi. Ayniqsa gap Bibixonimday ham axloqiy, ham nasab jihatidan yetuk bir fozila ayol haqida ketganda voqealar bunday tus olishi mumkin emas. Xurshid Davronning ham bu variantga batafsil to‘xtalmagani fikrimizga yana bir dalil bo‘la oladi. Voqealar rivoji qanday kechganidan qat‘iy nazar bu afsona bizga Bibixonimning yaratuvchanlik faoliyati haqida qimmatli ma‘lumotlar beradi.

Asarda keltirilgan ikkinchi afsonada esa, Temur bosib olgan o‘lkalarida isyonkor xalqni ulug‘ malika tadbirkorligi ila qanday boshqarganligi haqida so‘z yuritiladi. Afsonada maktub buyuk sarkarda va oqila malika o‘rtasida vosita hisoblanadi. Malikaning tadbirkorligi, o‘ta sezgir va ziyrak ekanini ko‘rsatish uchun biror voqea yuz berishi talab etiladi. Xuddi shunday voqea choparning qiziquvchanligi tufayli yuz beradi. Chopar maktubni ochib ko‘radi. Malika xatni olgan zahoti uning ochilganligini payqaydi va o‘ta dono tadbir qo‘llaydi.

Chakalakzordagi barcha daraxtlarni tomiri bilan qo‘portirib, o‘rniga yosh nihollarni o‘tkazadi. Amir Temur bu voqaeni chopar tilidan eshitishi bilan maktubning ochilgani va malikaning unga aytmoqchi bo‘lgan fikrini tushunadi. Bu o‘rinda Bibixonimning naqadar farosatli ayol bo‘lganiga yana bir bor amin bo‘lasiz. Qissada afsona bilan bog‘liq bir qator tarixiy faktlar o‘rin olgan. Temur davlatining paydo bo‘lishi va boshqaruv tizimi haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan.

Qissadagi uchinchi afsona Temur davlatidagi madrasalarning birida sodir bo‘ladi. Uch talaba yigit va Bibixonim haqidagi afsona bizga ulug‘ sarkardaning ilm-fan va ma’rifatga qay darajada e’tiborli ekani, Samarqand diyori qadimdan madaniyat o‘chog‘i bo‘lganligi haqida hikoya qilinadi. Bibixonimning xalqqa g‘amxo‘rligi, xalq dardini eshita olishi, elning holidan doimo boxabar bo‘lish uchun ko‘rsatgan sa’y-harakatlari asarda o‘z ifodasini topgan.

Qissani yakunlovchi to‘rtinchi afsona ham bevosita Bibixonim bilan bog‘liq. Jumladan, bu afsonada Bibixonimning nasabi, Amir Temur bilan nikohi, saroyda tutgan mavqei va davlat siyosatidagi muhim shaxs ekanligi tarixiy dalillar asosida o‘rganilgan. Ammo afsona biroz haqiqatdan yiroq. Chunki tarixiy faktlarga tayanadigan bo‘lsak, Saroymulkxonim besh yoshida otasidan ayriladi. Ammo afsonada Saroymulkxonimni o‘n olti yoshga yetganda otasi sevimli qizi uchun munosib kuyov axtarish tadorigiga tushib qoladi. Yana tarixdan ma’lumki, Saroymulkxonim Amir Temur nikohiga kiringunga qadar amir Husaynning zavjasi edi. Temur Samarqand hokimiyatini qo‘lga kiritib, amir Husaynni o‘ldirgandan keyin Saroymulkxonimga uylanadi va “Ko‘ragon” unvonini oladi. Afsonada esa, ular ancha yosh vaqtlarida Bibixonim o‘n olti yoshda, Amir Temur esa hali hokimiyatni to‘la qo‘lga olmagan yosh sarkarda sifatida tasvirlanadi.

Qissani o‘qir ekansiz, yana ko‘plab afsonalarga duch kelasiz. Ammo yozuvchi nega aynan shu to‘rt afsonaga urg‘u bergan. Bizningcha, bu afsonalarning har biri, ayniqsa, dastlabki uch afsona o‘zining tarixiy ildizlariga ega. Vaqt o‘tishi bilan bu voqealar sayqallanib, og‘izdan og‘izga o‘tib borarkan, xalq tomonidan ideallashtirilgan degan xulosaga kelish mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. X.Davron. Sohibqiron nabirasi. – T.: Sharq, 1995. – 383-b.
2. <https://t.me/xurshiddavronkutubxonasi>

O‘ZBEK XALQ QO‘SHIQLARIDA UCHRAYDIGAN TO‘N OBRAZINING BADIY TALQINI

**Sunbula Shomurodova,
BuxDU tayanch doktoranti(PhD)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalq qo‘shiqlarida kiyim-kechaklar obrazi an’anaviyligi, turg‘un ramziy obraz sifatida kelishi haqida so‘z yuritilgan. Ular xalq qo‘shiqlarida real va ramziy ma’nolarda sevgi, oila, farzand, hosildorlik g‘oyalari, maishiy turmush bilan bog‘ligi to‘n misolida keltiriladi.

М.Якубжонова, З.Ўроқов		
N.Adizova, D.Shamsiddinova	КОНТАМИНАЦИЯЛАШГАН ҚИЗИҚМАЧОҚЛАР	956
X.Xaitov	O‘ZBEK ADABIYOTIDA HAJVIYA VA HANGOMALARGA XOS BADIY- KOMPOZITSION XUSUSIYATLAR	959
М.Абдувахабова	ФОЛЬКЛОР МАТНЛАРИНИНГ ГЕНДЕР КУЛЬТЛАРИ	962
Р.Умурзаков	ЎЗБЕК ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИДА БОЛА ТИМСОЛИ ТАСВИРИ	968
U.S.Amonov, M.Z.Eshonqulova	BUXORO BOLALAR FOLKLORSHUNOSI	970
X.X.Xaitov	“ALPOMISH” DOSTONI VARIANTLARI DIALEKTAL MATN SIFATIDA	974
N.M.Oxunova	XALQ OG‘ZAKI IJODI ORQALI BOLALARDA NAFOSAT TUYG‘USINI RIVOJLANTIRISH	979
Ж.Р.Бегалиев	ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК ТАРИХИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	981
Z.I.Usmanova	XURSHID DAVRONNING FOLKLOR MOTIVLARIDAN FOYDALANISH MAHORATI	983
S.Shomurodova	O‘ZBEK XALQ QO‘SHIQLARIDA UCHRAYDIGAN TO‘N OBRAZINING BADIY TALQINI	986
O.Xolmatova	STREOTIP ASOSIDA MAQOL TUSHUNCHASI	989
М.Сулайманова	ҚИРҒИЗ БОЛАЛАР ЎЙИН ФОЛЬКЛОРИДА ТАҚИНЧОҚЛАРНИНГ ЎРНИ	992
N.Shomurodov	O‘ZBEK FOLKLORSHUNOSLIGIDA RANG- TASVIR VA UNING RAMZLASHTIRISH MUAMMOLARI	995
G. Jumamuratova	“ERSAYIM” DÁSTANÍNÍN BASQA FOLKLORLÍQ DÁSTANLARDAN MAZMUNLÍQ ÓZGESHELIGI HÁM UQSASLÍQLARÍ	998
P. Jienbaeva	TOLÍBAY QABULOV TÍN “PÁNDIW-NÁSIYAT” QOSÍQLARÍNDÁ LIRIK QAĦARMAN OBRAZÍ	1001
М. Сотволдиев	КЕРЕМЕТТҮҮ ЖОМОКТОРДОГУ СЫЙКЫРДУУ ПРЕДМЕТТЕР	1004
S. Исмаилова	МЕСТО ЭПОСА «МАНАС» В ЖИЗНИ КЫРГЫЗОВ	1008
П. Отениязов	ЕРТЕКЛЕРДЕ «БАҒҚА ТҮСКЕН ҚУСТЫ ИЗЛЕҰ» МОТИВИ	1016
Х.О. Хошимов	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	1019